

„ÍGY BOCSKOROSAN”

Szerkesztett műsor a Nagylajtorja Csoport részére az 1956-os forradalomról

Az iskolai ünnepségek vissza-visszatérő kihívásai közül az egyik a térrel való interakció, a színpadi közlés terének kialakítása, a hátsó falra tett zászló + felirat elemi egyszerűségétől kezdve a minél adekvátabb, már-már színházi elrendezésig bezáróan.

Műsorfelelősi évtizedeim hálás korszaka volt, amikor a szabadszállási általános iskola magyartanáraként a – hol iskolai szakkörként, hol művelődési házi csoportként, hol művészeti iskola tagozataként működő – Lajtorja csoporttal dolgozhattam az éppen esedékes ünnepi műsor színrevitelén. Igen, színrevitelén, mert mindig egy gyerekszínházi próbafolyamatnak fogtam fel a dolgot, és vontam bele a csoporttagokat is egy közös folyamatba, a fókuszkereséstől a szerkesztésen, színpadi szimbólumok, kifejezésformák megtalálásán keresztül a színházi jellegű „bemutatóig”.

Az egyik legmunkásabb díszletállítás emléke fűződik az itt közölt ünnepi műsorhoz. Szinte szamizdatként ismerkedtem meg Gérecz Attila – azóta bőséges jegyzetekkel publikált, s a Rackajam egyedi megzenésítésében is megismerhető – verseivel. A Radnótit idéző attitűd, a halál torkában, poklában megszülető meghökkentő harmónia mélyen megérintett. Felsejlett egy kép: sötét, nyomasztó börtönbelső terében szólaljanak meg a szövegek, Gérecz Attila versei, naplótöredékei, s egyéb vendégszövegek. Szerencsés egybeesés, ha a rendező-tanár épp házfelújításra készül, s így szüksége lesz 30-40 m² fekete aljzatfóliára, a helyi fociklub pedig éppen leselejtezett két kapuhálót. Állványok, merevítők, dobogók, több órányi beszerelés és készen állt a „börtön”: fekete falak, rajtuk háló, szűrt fényekkel megvilágítva, kórházból kölcsönzött vaságyak, rusztikus asztal, kissekékek, bádogpoharak.

A záróképek szempontjából fontos dolog: kinyitott könyvek, papírlapok szerte a színpadon, a földön, a székeken ágyakon.

Minden szereplő fekete pólóban nadrágban, fekete zokniban. [Össze-összerezzenek, amikor, ünnepi műsort látva, a fehér ing, sötét alsó obligát együttesét alul Nike sportcipő, rózsaszín topánka zárja.]

A színen azúttal nem hagytam járásokat – egy börtönben [?!] – minden szereplő az első beúszó fény előtti pillanattól a tapsrendig a színen van.

Vizuális elemként a hátsó fal közepébe illesztett képernyőn végig az 56-os forradalom archív mozgóképei futottak

1.(Sötét, majd nagyon kicsi fény, a szereplők mozdulatlanok. Halk hegedűszó alatt – én a Ghymes együttes Tánc a hóban című dalának bevezetőjét használtam – egy előre felvett szöveg szól a hangfalakból.)

Kedves barátaim! Hiába telik el lassan fél évszázad a börtönévek óta, hiába élek ma már félelem nélkül, kényelemben, és viszonylagos jólétben – képzeletem vagy álmaim falára vetítve ma is élénken él előttem minden. A Petőfi-kör izzó hangulatú gyűlései, Rajkék újratemetése 1956. október 6-án, az aradi vértanúk napján. A Műszaki Egyetemisták valóban forradalminak mondható diákgyűlése október 22-én, ahol elfogadták a híres 16 pontot, többek között a régi Kossuth címer visszaállításáról. ... Az október 23-án ledöntött Sztálin-szobor egy darabkáját még a mai napig is ereklyeként őrzöm. De őrzöm a fülemben, az idegeimben az orosz T-34-es tankok dübörgését, a Molotov-koktélok robbanását, s őrzöm a tragikus november 4-i hajnalról Attila arcát, alakját. Tudjátok, Gérecz Attiláét a költőét, aki ott volt a szomszédos fogdában az ÁVH gyűjtőfogházában, aki öttusázó múltjának köszönhetően a jeges Duna átúszásával tudott egyszer megszökni, aki két orosz tankot tett akkor hajnalban harcképtelenné, mielőtt a harmadikról leadott sorozat kioltotta volna fiatal életét. 28 évéből az utolsó nyolcat börtönben töltötte, de mindig írt, fegyházban, magánzárkában egyaránt. Egyszer egy fogolysétáltatás közben azt súgta oda nekem: „A rabnak egyetlen társa van, ami mindenben keresztül segíti: a fantáziája. És egyetlen le nem győzhető ellensége: a gondolatai.” Lassan fél évszázada... de nem lehet feledni... nem szabad feledni....

(Lassan beúszó teljes fény. A szereplők – rabok – a tér különböző pontjain, különböző testhelyzetekben, tevékenységek – olvasás, írás, sakkozás, mélázás, fekvőtámaszkodás stb. – közben. A szövegmondó mereven bámulja a zárka falát, mintha csak a bevezetőben említett fantáziaképeit, gondolatait látná rajta.)

2.

/ Gérecz Attila: Örök arcunk /

Ha zárkám falát festeni kéne, a kép zord

lenne. A táj faláról, mint sötét
keretben kép, úgy lóg, de néha szép zöld
lángjaival fürtös főt hajt föléd.
Az ajtó komor szimbólum. Úgy képzeld,
mint végtelennek véges küszöbét ...
Ha élni kell, az ember még halálos
angyalarcával egyszer visszaint...
... vén földünk vert, ráncos arca, hová
rozs-szíjak hegén gyümölcsös árnya int
- lesz örök arcunk, s pár sosemhallott dal.
Más mi lehet még a magyarokkal ?

(*A levélrészletek – szereplőváltásokkal is működtethetően – a térben elől, ball-es helyen
lévő kisasztalnál, rajta papír, toll, szólalnak meg.)*

3.

/Gérecz Attila leveléből/

A gyűjtőbe vittek. Felvették és aláírták a jegyzőkönyvet, aztán átadtak az ottani nyomozónak. „Ismerős a pofád, Gérecz !, - szólt amikor belökött a kislemez legsötétebb zárkájába. Az őrzőparancsnok kihirdette, hogy szökésnél nincs megállj kiáltás, itt azonnal lönek.

A zárka 2x4 méter. Egy deszkapréc, egy pokróc és egy kibli volt minden szerelékem. Az ablakon, a rácson kívül drótháló. Cipőfüzőmet és minden hasonlót elvettek, ételt külön csajkában kaptam, amit utána ki kellett adnom, akár a reggel beadott lavórt és törölközőt.

Egy hónapig komoly harcot vívtam a tébolyulás ellen, és az öngyilkosság gondolata ellen. Csak két nő miatt maradtam meg. Anyám és szerelmem miatt.

(*Yorick koponyája helyett egy csajkát a kezében tartva, ironikus, majd dámaivá váló hangvétellel*)

4.

/ Shakespeare : Hamlet /

Lenni vagy nem lenni: az itt a kérdés.

Akkor nemesb-e a lélek, ha tűri

Balsorsa minden nyűgét, s nyilait;
Vagy, ha kiszáll tenger fájdalma ellen
S fegyvert ragadva véget vet neki ?
Mert ki viselné a kor gúny-csapását,
Zsarnok bosszúját, gógös ember döllyfét,
A hivatalnak packázásait,
S mind a rúgást, mellyel méltatlanok
Bántalmazzák a tűró érdemet:
Ha nyugalomba küldhetné magát
Egy puszta törrel ?

(Minden szereplő írni kezd. Dinamikus, majd egyre lassuló, s végül abbamaradó
mozdulatokkal. Jelentéssel bíró, hosszú csend után közösen mondják.)

5.

/ Utassy József: Daltalanul /

Elhagyott minden,
Isten se pártol.
Száműzetett az
ének a számról.

Sisakos tollam
bebábozódik.
Nincs dal! Az ember
csak átkozódik.

(A páratlan sorokat egy szereplő – „Gérecz Attila” – mondja, a párosokat, echo-szerűen a
társai.)

6.

/ Utassy József: Szélkiáltó /

Jaj, ne hagyjatok magamra,
Jaj, ne hagyjatok magamra,
Ne száműzzetek a dalba,

Ne számúzzetek a dalba:
Jaj, ne hagyjatok magamra!

Furcsa tömlőc ám az ének,
Furcsa tömlőc ám az ének,
Rabja vagy, de mégse véd meg,
Rabja vagy, de mégse véd meg:
Furcsa tömlőc ám az ének.

Engemet ha árván hagytok,
Engemet, ha árván hagytok,
Ti is egyedül maradtok,
Ti is egyedül maradtok:
Engemet, ha árván hagytok.

(Első versszak újra, majd egy ember elkezd dúdolni egy dallamot. A későbbi Verlaine – vers és az egyetemes áthallása miatt ez a dallam bátran lehet a Marseilles. Egyre többen, crescendo-szerűen dúdolják a dallamot, s egy efölötti szólamként szólal meg Nagy Gáspár verse.))

7.

/ Nagy Gáspár: Félelmen túli ... /

Hogy fényesednek az éjszakák!
amint élesednek a kések,
de a félelmes penge-arzenált
kicsorbíthatja az ÉNEK !

Aki a félelmen túli tartomány
dalokra elszánt kölyke,
jól tudja miért e földi ág
s miért a csillagok – fölötte.

(A diadalmasan felcsengő dallam és vers utáni hirtelen csendben szólal meg a helyzetjelentésből megszülető szikár vallomás.)

8.

/ Gérecz A.: Kenyéren és vízen /

A mocskos padlón fekszem,
hátam vetem a falnak.
- A fájdalom ... lehet-e versem,
hatalmam?

Próbálgatom Anyám mosolyát.
Lelkére még dalaim szórnám ...
Könnyeket, mik már nem fagynak át
a formán.

Másom sincs, Uram. Beérem
azzal, hogy arcodat viszem;
csak így bírtam még el: kenyéren
és vízen.

(Bár vers az alábbi szöveg, de – epikus volta miatt - nyugodtan szólhat a levelek helyéről.)

9./a

/ Gérecz A.: A szökés /

Sok-sok verejték és idő kell,
amíg a fűrész áthalad,
s benedvezett törülköződdel
s egy rúddal a csavart vasat

meghajtod, ameddig csípőd el-
fér közte és sovány hasad.

Aztán felállsz. A rácsok lomha
Keresztje homlokodra dől.
... A toronyból az ő
szemét a fény csak erre vonzza
a vaksötét sziget felől.

... Csönd. Majd hosszú vonatfütty reszket.
„Fénysor kúszik valahová... Most ! ...”
Kidobtam magam s vizet értem, és
Balkézre, mint uszodában a falon
Beütve szoktam verseny közben,
Buktam a víz alá puhán...

... én víz alatt leúszom ötven
métert, de itt cipőm és ruhám
olyan nehéz lett, mint az ólom.
... Görcsöt kaptam. S csak gyúrtam kábán
a kintől...
... de a zendülő hullámok vad melódiáján
még pontosan zihált a tüdő.

... Az ár újra és újra visszahajtott.
Aztán a lassan lecsendesült
Zivatar az utolsó karok
Cikázó pengéjébe dült,
S én elértem a túlsó partot.

(Újra megszólal a bevezető alatt már hallott hegedűdallam – a „tücsökhegedű” – és a
szereplők közösen mondják, recitálják a közös hitvallásukat.)

9./b

/ Nagy László: Ki viszi át a szerelmet ? - részletek/

Létem ha végleg lemerült
Ki imád tücsök-hegedűt?
Lángot ki lehel deres ágra?
Ki feszül föl a szivárványra,

Létem ha végleg lemerült,
Ki rettent a keselyűt!
S ki viszi át fogában tartva
A Szerelmet a túlsó partra !

10.

/ Gérecz Attila leveléből /

Vádra vittek. Ott elkezdődött az idegtépő zaklatás, ami karácsony előtt behajszolt az éhségstrájkba. A kórházban később azt mondták, vagy eszem azonnal, vagy nem lehet többé megmenteni.

Holnap visszamegyek a fegyelmi osztályra. Több alkalmam nem lesz az írásra, így az utolsó éjjel a fürdőszobában görnyedve írom ezeket a sorokat, verseket, az elsőtől az utolsó betűig egyhuzamban. Már nagyon fáradt vagyok...

Társaimmal jelenleg a világirodalom legnagyobb költőit fordítgatjuk itt a börtönben. Kissé későn kapcsolódtam bele, de műfordításaim óriási feltűnést keltettek.

(Szerencsés helyzetben voltam, egyik kolléganőm tudott franciául, s a legfogékonyabb diákomnak megtanította fonetikusan a Verlaine-verset. Ez adottság híján a YouTube biztosan segít.)

11.

/ Verlaine: Chanson d'automne /

Les sanglots
Des violons
De l'automne
Blessent mon coeur
D' une langueur
Monotone.

12.

/ Gérecz A. fordítása /

Őszi dal

Holt lombokon
ősz monoton
csellója
borong, s dalom
a fájdalom
lerója.

Oly fullasztón
az óra szól
a csöndben,
reám borul
a múlt, és hull
a könnyem.

És elmegyek
ti rossz szelek
zavartok
idébb – odább,
mint szétdobált
harasztot.

(A vers zsongó dallamára, kötött ritmusára ráúszik egy monoton, padlón, székeken, tapssal létrehozott, jóval fenyegetőbb, törtebb ritmus, előkészítve a drámai módon megidézett kivégzés hangulatát.)

(A versmondó – az egyik középre tett – székre áll fel, miközben váteszi hangon mondja Nagy Gáspár négysorosát. Majd ott áll némán, mozdulatlanul. Semmiképpen nem javaslom a 14. vers „lemozgását”, „eljátszását”, „illusztrálását”. Feleslegesnek, esetlennek tartom. A halál, meghalás primer fizikai utánzását amúgy is idegennek érzem a gyerekszínjátszástól. Jelzések, utalások, szimbólumok keresését javaslom inkább. Itt pedig ezt érzem erősnek: szól az önmagában is szuggesztív Gérecz-vers, középen pedig ott áll mozdulatlan, a beteljesülő végzet elől menekülni nem bíró corpusként a hős.)

13.

/ Nagy Gáspár: Anno domini... /

Istenem! – valamit mégis jól tehettem,
ha most hétfelől jó ellenem az Ellen,
valamit úgy, ahogyan kellett,
és bocsássatok is meg: csak ennyi tellett !

(A versmondó tehát marad középen, széken állva. A többiek – hírvivők, szemtanúk – váltva mondják a verset. Zenei aláfestésként ismét szólhat a hegedű – lásd később: „sátáni hegedűk húrja” – a már javasolt Szarka Tamás dallamtól diszharmonikusabb. Bartók, Lajkó Félix...)

14.

/ Gérecz A.: Az ítélet /

Ítélethozás. A bíró
belép, s az esküdtszék feláll.
Süt a nap. Valahol a Lídó
fövenyén mosolyt forr a nyár.
Itt megreped a csönd, a nyíló
szemeken átszáll a Halál.
Hátrakötik a kezeit.

A hóhér a zsámolyt kirúgja.

A csigát ketten kezelik.

Az arc eltorzul, és kinyújtva

úgy ráng a test még percekig,

mint sátáni hegedűk húrja !

A teste már nem sokáig élt.

(Mészben a csontváz is elmállik.)

De mikor a hóhér hozzáért,

hangja kizúdult az utcákig,

süvöltve tovább: „, a hazáért

és a népért mindhalálig! ...” (az idézőjeles részt együtt „süvölti” mindenki)

(A széken álló szereplő – szinte az utolsó szó jogán – mondja)

15.

/ Utassy József: Pohárköszöntő /

egy mondatot,

egy mondatot csak,

csak egyetlen mondatot,

egy árva mondatot a Sorsnak

egy félig földi,

félig csillagárvát

nagy idők síkján,

az őszi földön,

hol Szabadságot

az Ember úgy nyer itt:

bilincsel együtt

töri a tengert !

egy mondatot

egy mondatot csak,
csak egyetlen mondatot,
egy árva mondatot ragyogj csak:

EMBERNEK MAGYART,
MAGYARNAK EMBERIT !

(A vers utáni csendben nagyon lassan lelép a székről, a tér egy adott pontjára megy, leül, lefekszik, lekuporodik, ahogy az összes szereplő is maga elé meredő, a papírokat, könyveket odahagyó állóképbe merevedik. A Weöres-siratót mondó lány egy nagy fekete vállkendőben kezd lépegetni a tablóban. Pár sor után leveszi válláról a kendőt, és abba gyűjti össze – akár Kiss Anna fűszedője, Boróka asszony a gyógyfüveket – a félig írt papírlapokat, a becsukódó könyveket. A halott költő hagyatékát.)

16.

/ Weöres Sándor: Mária siralma /

Nem tudtam a búról,
most a bú megölel
halványsággal belehel.
Jaj nekem, én fiam,
égi virágszál,
igen elváltotál
messzire távoztál.
Gonoszok lándzsája
szúrja át a melled,
gyere vissza, jaj én fiam,
maradj anyád mellett.
Véred bő hullása
szemeim sírása,
szép arcodnak hervadása
szívem szakadása.
Jaj nekem, én fiam,
égi virágszál,

igen elváltotál,
messzire távoztál.

(„Mária” , leroskadva a szín egyik sarkában, egy halk siratódallam dúdolásába kezd.
Antitézisként lassan feloldódik a tabló, s egyre erősödő hanggal és hittel, a színpad elején
vonalba rendeződve mondják Ady időtlen sorait.)

17.

/ Ady Endre: Ifjú szívekben élek /

Ifjú szívekben élek s mindig tovább,
Hiába törnek életemre
Vén huncutok és gonosz ostobák,
Mert életem millió gyökerű.

Szent lázadások, vágyak s ifjú hitek
Örökös urának maradni:
Nem adatik meg ez mindenkinek,
Csak aki véres, igaz életű.

18.

SZÓZAT

V É G E